

**Ildikó BELLÉR-HANN; Birgit N. SCHLYTER;
Jun SUGAWARA. Kashgar Revisited: Uyghur Studies in
Memory of Ambassador Gunnar JARRING, Brill, Leiden-
Boston, 2017, xviii+338 pp. ISBN: 978-90-04-32297-4**

Atılğan YILDIRIM

İzmir/Turkey

E-mail: rayldrm@gmail.com

Çalışma, İsveçli ünlü diplomat ve Türkolog Gunnar JARRING anısına bir araya getirilmiş yazılardan meydana gelmektedir. JARRING, Çağatay Türkçesi ve Uygurlar üzerine çalışmıştır. Kendisi, 1929-1930 yıllarında Doğu Türkistan'a gerçekleştirdiği ilk seyahatinde Doğu Türkçesini öğrenmiş ve bölgeye olan ilgisi artmıştır. İkinci ve son seyahati ise 1978 yılında olmuş ve ilkine nazaran kısa sürmüştür. Bu seyahat sonucunda JARRING, Doğu Türkçesi hakkında pek çok kaynak toplamıştır. Bu kaynaklar üzerinde birçok araştırma ve incelemede bulunup makaleler ve kitaplar yazmıştır. Bu kaynaklar ve yazmalar bugün İstanbul İsveç Araştırma Enstitüsü'nde ve Lund Üniversitesi'nde (İsveç) bulunmaktadır.

“Introduction: In the Footsteps of Ambassador Gunnar Jarring” (s. 1-10) bölümü, armağanı hazırlayanlar tarafından ortaklaşa yazılmıştır. Doğu Türkistan bölgesi

hakkında verilen coğrafi, politik ve ekonomik birtakım bilgilerden sonra, Uygurların Doğu Türkistan’da içinde bulunduğu politik ve sosyal durum üzerinde durulmuştur. Daha sonra, JARRING’in Doğu Türkistan bölgesine yaptığı gezilerden ve bu geziler sırasında derlediği malzemelerden bahsedilmiştir. Lund Üniversitesi (İsveç) ve İstanbul İsveç Araştırma Enstitüsü’nde bulunan yazmalar ve JARRING’in kendi özel koleksiyonundaki malzemelerden söz edilmiştir. JARRING, topladığı malzemeler ve yaptığı çalışmaların hangi alanlarda olduğu belirtilmiş ve takip eden araştırmacılar anılmıştır. Bu kitaptaki yazıların çıkış noktalarını bu malzemelerden aldıkları belirtilmiştir.

Eserdeki makaleler, dört ana başlığa ayrılmıştır ve kitapta toplam 14 makale yer alır.

İlk bölüm olan “*Language*” (s. 11-88) kısmında dört adet yazı vardır.

İlki SCHLYTER’in “*From the Private Library of Gunnar Jarring and His New Eastern Turki Dictionary*” (s. 13-33) adlı yazısıdır. Yazının başında JARRING’in Türkoloji çalışmalarındaki mirası tanıtılmıştır. Daha sonra, onun özel koleksiyonu olan ve 2012 yılında İstanbul İsveç Araştırma Enstitüsü’ne getirilen Orta Avrasya Koleksiyonu hakkında bilgiler verilmiş ve devamında Kaşgar baskılarından bahsedilmiştir. Kaşgar baskıları, Kaşgar’da İsveçli misyonerler tarafından basılan kitapları ifade etmektedir. Yazar, onun Doğu Türkçesi sözlüğünün ikinci baskısı hakkında bilgiler vermiştir. JARRING, ikinci baskı için kendi el yazısıyla binlerce sayfa not tutmuştur. Bu notları toplayan ve dolayısıyla ikinci baskıyı yayıma hazırlayan SCHLYTER olmuştur. Yazar, yazının bu bölümünde sözlüğün ikinci baskısını detaylı bir şekilde incelemiştir. İlk baskıda olmayıp ikinci baskıda olan birkaç kelimeyi örnek göstermiştir. Yazıçevrim farklarına değinilmiştir. Son olarak, bu sözlüğün Uygur dili ve kültür tarihi için zengin ve eşsiz bir kaynak olduğu belirtilmiştir.

İkinci yazı DWYER’İN “*Manuscript Technologies, Writing and Reading in Early 20th-Century Kashgar*” (s. 34-57) adlı makalesidir. Yazının ilk bölümünde Lund Üniversitesi’ndeki JARRING koleksiyonu hakkında bilgiler verilmiştir. Yazar, bu koleksiyondan kâğıt yapımı, yazı yazma ve yazmalar hakkındaki iki metni seçmiştir. Bu metinleri inceleyerek İngilizceye çevirmiştir. XX. yüzyılın başında

Kaşgar'da kâğıt yapımı ve yazı yazma dışında, o dönemde bölgede kullanılan Arap alfabesinin farklı stilleri de incelenmiştir. Yazar, bu konu ve metinlerin dil, tarih ve kültür alanlarına değerli bilgiler eklediğini belirtmiştir.

Üçüncüsü SULAİMAN tarafından yazılan “*From Eastern Turki to Modern Uyghur: a Lexicological Study of Prints from the Swedish Mission Press in Kashgar (1892-1938)*” (s. 58-79) başlıklı yazıdır. Yazının ilk bölümünde Çağatay Türkçesinden Yeni Uygur Türkçesine geçiş tarihsel, politik ve coğrafi yönlerden kısaca açıklanmıştır. Sonraki bölümlerde ise yazar, 1901-1938 yılları arasında Kaşgar'da İsveçli misyonerler tarafından basılan ve JARRING'in “Kashgar Prints” adını verdiği kitapların dili üstünde durmuştur. Kaşgar yayınlarının leksikal bir incelemesini yapar. Çağatay Türkçesinden Yeni Uygur Türkçesine geçişi bu metinlerdeki sözcükler üzerinden incelemiştir. Doğu Türkçesinin güney diyalektlerinin Yeni Uygur Türkçesine gelişmesini ortaya koymuştur.

Sonuncu yazı ise, YAKUP'un “*The Khotan Varieties of Uyghur as Seen in Jarring's Transcription*” (s. 80-88) adlı yazısıdır. YAKUP, JARRING'in derlediği Yeni Uygurcanın Hotan diyalekti malzemelerinin başlıca fonolojik ve morfosentaktik özelliklerini belirtmiştir. Yazar, JARRING'in ilk seyahati sırasında derlediği bu malzemeler ile daha sonraki Hotan diyalekti verilerini karşılaştırmış, neticede 1930'lu yıllardan milenyuma kadar olan zaman içinde oluşan başlıca artzamanlı değişimleri ortaya koymuştur.

“*History*” (s. 89-204) bölümünde beş tane yazı vardır.

İlki ONUMA'nun “*The 1795 Khoqand Mission and Its Negotiations with the Qing: Political and Diplomatic Space of Qing Kashgaria*” (s. 91-115) başlıklı yazısıdır. Yazı, 1795 yılında Hokand'dan Qing yönetimi altındaki Kaşgar'a yapılan politik seyahat hakkında bilgiler verir. Qing ve Hokand Hanlığı arasındaki ilişkiler başlarda barışçıldı ve yazı da bu döneme yoğunlaşmıştır. Bu seyahatte, Hokand hanından Kaşgar'daki yöneticilere üç adet diplomatik mektup da götürülmüştür. Makalede, bu mektupların yazıçevrimi yapılmış ve mektuplar İngilizceye çevrilmiştir. Aynı zamanda tıpkıbasımlar da yazının sonunda verilmiştir. Yazı, XVIII. yüzyılda Qing yönetimi altındaki Kaşgar'daki önemli politik ve sosyal durumları ortaya koymuştur.

İkinci yazı, SCHLUESSEL'in "Muslims at the Yamen Gate: Translating Justice in Late-Qing Xinjiang" (s. 116-138) başlıklı yazısıdır. *Yamen*, Qing hanedanlığı döneminde bürokratların konutlarına verilen isimdir. Buralarda devlet işleri yanında davalar da görülmüş ve cezalar verilmiştir. Geç Qing döneminde Doğu Türkistan'da davalara hem kadılar hem de Çinli görevliler bakmıştır. Yazar, Çince, Türkçe ve İsveççe kaynaklardan faydalanarak Doğu Türkistan bölgesindeki iktidar mücadelesini ve bölgedeki yerlilerin Qing yönetimi altındaki terbiye ve cezalandırma deneyimlerini incelemiştir.

Bir sonraki yazı da hukuk ile ilgilidir. SUGAWARA tarafından yazılan makalenin başlığı "Models and Realities: Aspects of Format in Real Estate Deeds under Conditions of Legal Pluralism in Xinjiang" (s. 139-160) şeklindedir. Yazar, makalede XX. yüzyılın başında Doğu Türkistan'daki çok hukukluluğun gayr-i menkul tapularının düzenlenmesine etkisini incelemiştir. Çıkış noktası olarak İsveçli misyonerlerin bastığı *Khuṭūṭ al-mutanawī'* adlı eseri kullanılmıştır. Bu, İslâmî kurallara uygun olarak hukukî meselelerde yol gösteren bir eserdir. Yazar, bu eserden hareketle XX. yüzyılda Kaşgar ve çevresindeki gayr-i menkul işlerini 'modeller' ve 'gerçeklikler' açısından ele almıştır.

PAPAS, "Muslim Reformism in Xinjiang: Reading the Newspaper *Yengī Hayāt* (1934-1937)" (s. 161-183) başlıklı yazısında Doğu Türkistan'daki 'ceditçi' hareket hakkında bilgiler verir. 1934-1937 yıllarında Kaşgar'da yayımlanan *Yengī Hayāt* gazetesindeki yazılardan hareketle o yıllarda yenilikçilerin çözümü için uğraştığı sorunları incelemiştir. Bu sorunları, vakıfların yeniden düzenlenmesi, dilenci derişler, hurafeler, cehalet ile mücadele ve tanrının birliği (tevhid) bilincini yerleştirmek olarak belirlemiştir.

Bu bölümdeki son yazı FÄLLMAN'ın "Defining the Past and Shaping the Future: Reflections on Xinjiang Narratives, Uyghur-Han-Hui Relations, and the Perspectives of Research" (s. 184-204) başlıklı yazısıdır. Doğu Türkistan ve Uygur tarihi hakkında Çin hükümetinin resmî anlatılarına karşı Uygurların (Sürgündeki Uygur hükümeti) anlatıları karşılaştırılır. Ayrıca, Batılı araştırmacıların da görüşleri belirtilmiştir. Fakat yazar, bu görüşlerin hiçbirinin kanıtlarla ispatlanmadığı görüşündedir. Çünkü arşivler tam anlamıyla araştırılmamıştır ve Çin hükümeti arşivleri sıkı denetim altında tutmaktadır. Yazıda, ayrıca, Uygurların Doğu Türkistan'daki

diğer etnik unsurlarla birbirlerine olan bakış açlarına da değinilmiştir. İsveçli misyonerlerin XX. yüzyıl başında yaptığı çalışmaların da bu tarihsel anlatılara ve etnik unsurlar arasındaki ilişkilere yeni bakış açıları getirebileceği ifade edilmiştir.

“*Religion*” (s. 205-274) bölümünde üç adet yazı vardır.

Bunlardan ilki ZARCONE'nin “*Writing the Religious and Social History of Some Sufi Lodges in Kashgar in the 20th Century*” (s. 207-231) başlıklı yazısıdır. Yazı, XIX. yüzyıl sonunda Fergana'dan Kaşgar'a gelip tekke kuran Igerçi İŞAN ve ailesini merkeze alarak XX. yüzyılda Kaşgar ve Doğu Türkistan'da tekkelerin oynadığı dinî ve sosyal rolleri inceler. İŞAN'ın tekkesi, oğlu Tahir Khan zamanında bölgenin en etkili tekkelerinden biriydi. Bu tekkelerin Uygurlar arasındaki reformistler ve Çin hükümetleri ile olan ilişkilerine yer verilmiştir. Uygur reformistleri, tekkeleri aydınlanma önünde engel olarak görmüştür. Çin Cumhuriyeti ve Çin Halk Cumhuriyeti hükümetleri de tekkeleri politik bir tehdit olarak algılamıştır.

Sonraki yazı, DAWUT'un “*Ordam Mazar: A Meeting Place for Different Practices and Belief Systems in Culturally Diverse Xinjiang*” (s. 232-255) adlı yazısıdır. Yazar, Uygurların türbe ziyareti geleneklerini ‘Ordam Mazar’ bayramı merkezinde ele alır. Her yıl Muharrem ayının ilk on günü yapılan bu bayramdaki ritüelleri incelemiştir. Bu ritüellerdeki Şamanizm, Budizm ve Zerdüştlük izlerini inceler ve Şî İslâm ve Sufilik geleneğinin etkisini tartışmıştır.

Son yazı olan “*Magic, Science, and Religion in Eastern Xinjiang*” (s. 256-274), HANN ve BELLÉR-HANN tarafından yazılmıştır. Yazının çıkış noktası antropolog Bronislaw MALINOWSKI'nin bir yazısı olmuştur ve JARRING'in verdiği bilgilerden faydalanılmıştır. Yazının başlarında Sosyalist Çin'in dine yaklaşımı ve Uygurların bu durumdan nasıl etkilendiği anlatılmıştır. Çin, din yerine bilimi koyma çabası içindedir. Bu sebeple, İslâmiyet de hedefdir ve Uygurlar bundan etkilenmiştir. Yazar, daha sonra Qumul bölgesine yapmış olduğu gezide gözlemlediklerini aktarır. Qumul'un köylerinde İslâmî gelenekler devam etmektedir. Aynı zamanda, büyü olarak nitelendirdiği yağmur duası geleneğinin de burada yaşadığını belirtmiştir. 1980'li yıllardan sonra Çin hükümetinin İslâm üzerindeki baskıyı hafiflettiği ve İslâm'ı ‘yasal din’ olarak görmeye başladığı ifade edilmiştir.

Son bölüm olan “*Kinship and Gender*” (s. 275-330) kısmında iki adet yazı vardır.

İlki, STEENBERG’in “*Keep the wealth within the family: Cousin Marriage and Swedish Uncles in Kashgar*” (s. 277-301) başlıklı yazısıdır. Yazar, JARRING’in yayınlardan faydalandığı makalesinde, XX. yüzyılın başında Kaşgar’da ‘evlilik’ ve ‘akrabalık’ kavramlarını incelemiştir. Çıkış noktası olarak kurgu bir karakter olan Qasim Akhun’un arkadaşına yazdığı altı mektubu ele alır. Bu mektuplar, kurgu olsa da o dönemdeki Kaşgar’daki sosyal ve kültürel özellikleri içerir. Akrabalar arasındaki evlilik ve mal varlığının aile içinde kalması konusu üzerinde makale boyunca durulmuş ve sebepleri hakkında çıkarımlar yapılmıştır.

İkinci ve son yazı ise MAHMUT ve FINLEY tarafından yazılmıştır. “*A man works on the land, a woman works for her man: Building on Jarring’s Fascination with Eastern Turki Proverbs*” (s. 302-329) başlığını taşıyan yazı, cinsiyetlerle alakalı 200 kadar Uygur atasözünü inceler. Yazının başında JARRING’in atasözleri üzerine yaptığı çalışmalar ve bölgede yapılan diğer çalışmalar hakkında bilgiler verilmiştir. Sonra kaynak olarak kullanılan eserler tanıtılmıştır. Yazarlar, bu atasözlerini erkek ve kadın olmak üzere iki gruba ayırır. Kadınlarla alakalı olan atasözleri erkeklerden yaklaşık iki kat daha fazladır. Erkek bölümünde atasözünün en çok olduğu 3 konu şunlardır: Uygur erkeklerinin ulusal politikadaki baskın rolü, erkeğin üstünlüğü ve erkeğin geçimi sağlayan kişi olarak hareket etmesi. Kadın bölümünde atasözlerinin en yaygın olduğu 4 konu ise şunlardır: kadının itaat ve hizmet etmesi, kadın hayatında evin merkeziliği, evlilikte kadın-erkek eşitsizliği ve kadının evi geçindiren erkeğe bağımlılığı. Yazarlar, her konudan birkaç atasözünü örnekleyip açıklarlar ve bu çalışmalarını gelecekte çeşitli yöntemler kullanarak genişleteceklerini belirtmiştir.

Kitap, sondaki “*Index*” (s. 331-338) ile son bulur.

Eserdeki yazılar değerlendirildiğinde, JARRING’in çalışmalarının Türkoloji ve bilhassa Uygurlar için çok değerli olduğu anlaşılmaktadır. JARRING’in Uygurların dili, tarihi, kültürü, sosyal ve siyasi hayatları hakkında yaptığı çalışmalardan yola

çıkılarak kaleme alınan eserdeki yazılar, Uygur çalışmalarına yeni katkılar sağlamıştır. Aynı zamanda kendisinin bilimsel mirasının ne kadar zengin olduğunu bir kez daha göstermiştir.